

¹⁷ Цветков С. И. Проблемы международного сотрудничества в борьбе с легализацией преступных доходов: Материалы «круглого стола» на тему: «Международное сотрудничество в борьбе с отмыванием доходов, полученных незаконным путем» (Москва, 25–26 июня 1998 г.) / С. И. Цветков. – Режим доступа к документу: <http://msu.jurinforg.ru>

Резюме

Досліджено деякі теоретичні питання кримінально-процесуальних перспектив розвитку дистанційної очної ставки в Україні. Відображено ймовірну ефективність функціонування інституту дистанційної очної ставки у перспективі національного право-державотворення.

Ключові слова: дистанційна очна ставка, телекомунікаційна мережа, відеоконференцз'язок.

Резюме

Исследуются некоторые теоретические вопросы уголовно-процесуальных перспектив развития дистанционной очной ставки в Украине. Отображена вероятная эффективность функционирования института дистанционной очной ставки в перспективе отечественного развития права и государства.

Ключевые слова: дистанционная очная ставка, телекоммуникационная сеть, видеоконференцсвязь.

Summary

Some theoretical aspects of criminal procedural perspective of distance confrontation in Ukraine are investigated. Probable effectiveness of the Institute of distance confrontation in the future creation of the state and the law in that state is depicted.

Key words: distance confrontation, telecommunication networks, video conferencing.

Отримано 4.02.2011

Н. Ю. КАРПОВА

Наталія Юріївна Карпова, аспіранта Академії адвокатури України

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ У ВИЗНАЧЕННІ ПОТЕРПІЛОГО ВІД ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ ЛЮДИНИ

Відповідно до Конституції України¹ кожен має право на правову допомогу. Це право є одним із конституційних, невід'ємних прав людини і має загальний характер.

За змістом Конституції України² конституційне право кожного на правову допомогу у жодному випадку не може бути обмежено.

Конституційний суд України³ тлумачить його «як гарантовану державою можливість кожної особи отримати таку допомогу в обсязі та формах, визначених нею, незалежно від характеру правовідносин особи з іншими суб'єктами права» і звертає свою увагу при тлумаченні⁴ на те, що «поняття “кожен” охоплює всіх без винятку осіб – громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на території України».

Конституційний суд України вважає⁵, що «конституційне право кожного на правову допомогу за своєю суттю є гарантією реалізації, захисту та охорони інших прав і свобод людини і громадянина, і в цьому полягає його соціальна значущість».

Конституційний суд України окремо підтвердив⁶ право свідка та особи, що надає пояснення у державних органах, на користування правовою допомогою захисника.

Правова допомога є багатоаспектною, різною за змістом, обсягом та формами у вигляді консультацій, роз'яснень, складення позовів і звернень, довідок, заяв, скарг, здійснення представництва, зокрема в судах та інших державних органах, захист від обвинувачення тощо. Вибір форми та суб'єкта надання такої допомоги залежить від волі особи, яка бажає її отримати.

Одним з видів правової допомоги за Законом України «Про соціальні послуги» є «здійснення захисту прав та інтересів осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, сприяння застосуванню державного примусу і реалізації юридичної відповідальності осіб, що вдаються до протиправних дій щодо цієї особи (оформлення правових документів, адвокатська допомога, захист прав та інтересів особи тощо)»⁷.

Конституцією України закріплено⁸ право на захист підозрюваного, обвинуваченого, підсудного гарантовано⁹ право на захист заарештованого та затриманого.

Загальноприйнятим у юридичній науці є принцип прямої дії конституційних норм. Дотримання цього принципу передбачає встановлення більш широкого, ніж є нині у КК України¹⁰, кола осіб, які мають право на захист і чие право на захист у кримінальному процесі, як й інші права, гарантовані Конституцією України, має перебувати під кримінально-правовою охороною КК України¹¹.

Для уникнення усіляких сумнівів з цього приводу Конституційний суд України підтвердив право кожного на правову допомогу у своєму Рішенні від 16.11.2000 р. № 1-17/2000 (справа про право вільного вибору захисника)¹², яким визнано такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), положення ч. 1 ст. 44 КПК України, за яким обмежується право на вільний вибір підозрюваним, обвинуваченим і підсудним, та положення ч. 1 ст. 268 Кодексу України про адміністративні правопорушення КупАП, за якими обмежується право на вільний вибір особою, яка притягається до адміністративної відповідальності, як захисника своїх прав, крім адвоката, іншого фахівця у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи.

Положення ч. 1 ст. 44 КПК України та ч. 1 ст. 268 КУпАП, визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

Також необхідно зазначити, що гарантування кожному права на правову допомогу в контексті основних положень Конституції України¹³ покладає на державу відповідні обов'язки щодо забезпечення особи правовою допомогою належного рівня. Такі обов'язки зумовлюють необхідність визначення в законах України та інших правових актах порядку, умов і способів надання цієї допомоги.

При аналізі диспозиції ст. 374 КК¹⁴ України, яка визначає злочином недопущення чи ненадання своєчасно захисника, чи інше грубе порушення права на захист, стає зрозумілим, що цю статтю присвячено саме охороні конституційного права на захист і встановлено законом порядок забезпечення реалізації цього права при здійсненні правосуддя та діяльності, що сприяє його здійсненню в аспекті надання особі, яка має право на захист, у встановленому законом порядку можливості реалізації її права на захист спеціальними уповноваженими на це відповідно до закону службовими особами – особою, яка проводить дізнання, слідчим, прокурором, суддею.

Але безпосередньо в законі про кримінальну відповідальність склалася парадоксальна ситуація, коли під кримінально-правовою охороною перебуває надання можливості реалізації права на захист лише перелічених у відповідній статті Конституції України¹⁵ категорій осіб. Лише підозрюваний, обвинувачений, підсудний можуть бути учасниками охоронюваних суспільних відносин у якості потерпілих. Лише порушення права на захист підозрюваного, обвинуваченого, чи підсудного може стати причиною відкриття кримінальної справи за ст. 374 КК України¹⁶.

При встановленні переліку осіб, які можуть розраховувати на кримінально-правову охорону свого права на захист від його порушень, не враховано те, що право особи на захист діє на всіх стадіях кримінального процесу, до яких належать і провадження з перевірки вироків, постанов та ухвал суду. Це провадження включає в себе подачу апеляції, розгляд справи за апеляцією, касаційне провадження, перегляд судових рішень у порядку виключного провадження. На цих стадіях кримінального процесу особа, яка має право на захист, виступає у статусі засудженого. Засуджений – це особа, стосовно якої судом винесено обвинувальний вирок і призначено покарання, яка набуває правового статусу засудженого з моменту проголошення обвинувально-го вироку.

Засуджений потребує можливості вчинення процесуальної діяльності, яка спрямована на виявлення обставин, які реабілітують засудженого, виключають або пом'якшують відповідальність, а також на охорону його особистих та майнових прав, тобто він потребує можливості реалізації його права на захист. Суттєвою рисою права засудженого на захист є те, що він може ефективно реалізувати його на практиці лише за допомогою свого захисника чи законного представника, тому наявність кримінально-правової охорони допущення до нього захисника чи надання йому захисника є для нього життєво важливою.

Потрібно враховувати і те, що у Конституції України¹⁷ справедливо акцентується увага на наявності права на захист у заарештованого та затриманого.

Поняття «затриманий» є дещо дискусійним у науці кримінального права, але не можна обійти його через пряму вказівку на зв'язок між ним та поняттям права особи на захист у Конституції України.

Більшість науковців, наприклад С. О. Заїка, В. П. Маляренко, Н. В. Ярмиш, вважають поняття «затриманий» синонімом поняття «підозрюваний», і так воно мало би бути, якби українське кримінально-процесуальне законодавство повністю відповідало європейським стандартам. На жаль, деякі особливості українського кримінально-процесуального законодавства та його застосування на практиці вимагають виокремити поняття «затриманий» для охоплення всіх категорій осіб, які мають право на захист. Так, відповідно до КПК України¹⁸ «підозрюваним визнається:

1) особа, затримана за підозрою у вчиненні злочину;

2) особа, до якої застосовано запобіжний захід до винесення постанови про притягнення її як обвинуваченого».

Існують певні етапи затримання підозрюваного – безпосередній захват, доставляння особи в органи дізнання або до слідчого.

Їх належність до кримінально-процесуальних дій не визначена в законі і є предметом гострих дискусій серед науковців.

Процесуальним затриманням є момент складання протоколу про затримання, який, як правило, складається після доставляння особи в органи дізнання або до слідчого. В протоколі про затримання має бути обов'язково вказано годину затримання, а не доставляння цієї особи, наприклад, у відділення міліції. Але строк затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, обрховується з моменту доставляння її в орган дізнання або до слідчого і лише за умови, що затримання провадиться на підставі постанови про розшук і затримання, винесеної органом дізнання або слідчим, то з моменту фактичного затримання¹⁹.

З визначення строку затримання випливає відмінність між фактичним затриманням, тобто позбавлення волі затриманого з його переходом під контроль агента держави, і процесуальним затриманням, тобто складанням протоколу про затримання.

Ті кілька годин, протягом яких здійснюється безпосередній захват, доставляння особи в органи дізнання або до слідчого, затриманий вже позбавлений волі, але ще не має статусу підозрюваного.

Важливість виокремлення поняття «затриманий» на практиці свідчить про узагальнення практики застосування органами досудового слідства, районними судами м. Києва та Апеляційним судом м. Києва законодавства, яке забезпечує підозрюваному, обвинуваченому, підсудному та засудженому право на захист.

Протягом 2006–2008 рр.²⁰ судовою палатою в кримінальних справах Апеляційного суду м. Києва, що показало наявність випадків, коли особу фактично затримують як підозрювану у вчиненні злочину. Протокол затримання та протокол роз'яснення підозрюваному його прав оформлюють через певний час, який визначається від трьох годин до доби і більше, або складають протокол про нібито вчинене особою адміністративне порушення, за яке її заарештовано. За цей час від такої особи отримують явку з повинною, приймають пояснення або допитують як свідка у кримінальній справі, і все це – без надання цій особі захисника чи допущення до неї захисника, якщо він є.

Отже, на думку автора, затриманий – це особа, яка вже фактично позбавлена волі агентом держави, але щодо затримання якої ще не складено офіційний протокол про затримання.

Заарештований – це поняття, яке вживається у двох різних випадках і у кожному має свій зміст.

Заарештований за вироком суду у кримінальній справі – це особа, яка відбуває покарання за злочин у вигляді арешту за вироком суду у кримінальній справі. Кримінальний арешт є різновидом позбавлення волі на строк від одного до шести місяців, що полягає в триманні засудженого в ізоляції від суспільства в арештному домі. Правовий статус заарештованого за вироком суду у кримінальній справі є різновидом правового статусу засудженого, тому поняття «заарештований за вироком суду у кримінальній справі» у цьому дослідженні охоплено поняттям «засуджений».

Заарештований за вироком суду у справі про адміністративне правопорушення – це особа, яка відбуває покарання за адміністративне правопорушення у вигляді арешту за вироком суду у справі про адміністративне правопорушення.

Адміністративний арешт є різновидом адміністративного стягнення і полягає у триманні заарештованого під вартою на строк до п'ятнадцяти діб. Правовий статус заарештованого за адміністративне правопорушення відрізняється від правового статусу засудженого, але охоплюється правовим статусом особи, яка притягається до адміністративної відповідальності. Слід зазначити, що згідно зі ст. 271 КУпАП²¹ особа, яка притягається до адміністративної відповідальності, має право на захисника. Тому поняття «особа, яка притягається до адміністративної відповідальності» у цьому дослідженні включається до переліку осіб, які мають право на захист.

Apriori, подібна неоднозначність у суб'єктному складі охоронюваних суспільних відносин абсолютно неприйнятна у кримінальному праві і тим паче для визначення об'єкта складу злочину. Як справедливо зазначає В. Я. Тацій, «визначення учасників чи одне й те саме, суб'єктного складу відносин, їх соціальних функцій в ньому, здебільшого дає змогу визначити ті суспільні відносини, які є об'єктом того чи іншого злочину, встановити їх сукупність, а відповідно і межі дії самого кримінального закону»²².

А «у правозастосовній діяльності неприпустимо ні розширення, ні звуження кола суб'єктів охоронюваних відносин, оскільки це пов'язано з порушенням компетенції законодавця»²³.

Також це свідчить про неналежне виконання Україною своїх міжнародних зобов'язань, бо приєднавшись у 1997 р. до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 1950 р.²⁴, Україна взяла на себе зобов'язання привести у відповідність до неї свої нормативні акти та реалізовувати її принципи і стандарти у практичній діяльності органів держави для забезпечення належного рівня захисту прав і свобод людини.

Згідно з цією Конвенцією²⁵ особа має право на ефективний засіб правового захисту у разі порушення її права на захист. Крім того, гарантування кожному права на правову допомогу необхідно для дотримання взятих Україною міжнародно-правових зобов'язань відповідно до положень Загальної декларації прав людини 1948 р.²⁶ та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р.²⁷.

Відповідно до загальної теорії права лише КК України²⁸ забезпечує в Україні охорону прав та свобод людини і громадянина від злочинних посягань тим, що бере їх під охорону за допомогою своїх норм.

Отже, з наведеного випливає невтішний висновок про те, що наявність такого обмеженого переліку осіб, які можуть розраховувати на кримінально-правову охорону свого права на захист від його порушень, який нині міститься в диспозиції ст. 374 КК України²⁹, призводить до обмеження змісту та обсягу права кожного на правову допомогу.

На нашу думку, наявний у диспозиції ст. 374 КК України³⁰ перелік осіб, які можуть розраховувати на кримінально-правову охорону свого права на захист від його порушень і є учасниками охоронюваних цією статтею суспільних відносин, потребує корекції з урахуванням прямої дії ч. 1 ст. 59 Конституції України³¹, Рішення Конституційного суду України від 30.09.2009 № 23-рп/2009 (справа про право на правову допомогу)³² та ратифікованих Україною міжнародних договорів. Тільки тоді обсяг охоронюваних ст. 374 КК³³ суспільних відносин відповідатиме зазначеному в Конституції України³⁴, Рішенні Конституційного суду України від 30.09.2009 № 23-рп/2009 (справа про право на правову допомогу)³⁵ та ратифікованих Україною міжнародних договорах обсягу права на захист.

Автор пропонує власний варіант переліку осіб, які можуть розраховувати на кримінально-правову охорону свого права на захист від його порушень, який складається з таких: особа, що надає пояснення; свідок; затриманий; особа, яка притягається до адміністративної відповідальності; підозрюваний; обвинувачений; підсудний; засуджений.

У підсумку автор пропонує свою редакцію диспозиції ст. 374 КК України³⁶:

«Стаття 374. Порушення права на захист.

1. Недопущення чи ненадання своєчасно захисника, а також інше грубе порушення права особи, що надає пояснення, свідка, затриманого, особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого на захист, вчинене особою, яка провадить дізнання, слідчим, прокурором або суддею...».

¹ Конституція України. – К.: Велес, 2008. – Ст. 59. – Ч. 1.

² Там само. – Ст. 64.

³ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу), п. 3.2. М. Київ. Справа № 1-23/2009 від 30 вересня 2009 року. № 23-рп/2009 // Офіційний web-сайт Верховної Ради України // <http://zakon1.rada.gov.ua>.

⁴ Там само. – п. 3.1.

⁵ Там само. – п. 3.1.

⁶ Там само. – п. 4; Рішення, п. 2.

⁷ Закон України «Про соціальні послуги», п. 8 ст. 5 // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003. – № 45. – Ст. 358.

⁸ Конституція України. – К.: Велес, 2008. – Ст. 63. – Ч. 2.

⁹ Там само. – Ст. 29. – Ч. 4

¹⁰ Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року / Офіц. видання. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. – Ст. 374.

¹¹ Там само. – Ст. 374.

¹² Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатов Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника). Справа № 1-17/2000. – Від 16 листопада 2000 року. – № 13-рп /2000 // Офіційний web-сайт Верховної Ради України // <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

¹³ Конституція України. – К.: Велес, 2008. – Ст. 3. – Ч. 2; Ст. 59.

¹⁴ Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року / Офіц. видання. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. – Ст. 374.

¹⁵ Конституція України. – К.: Велес, 2008. – Ст. 63. – Ч. 2.

¹⁶ Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року / Офіц. видання. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре» 2008. – Ст. 374.

¹⁷ Конституція України. – К.: Велес, 2008. – Ст. 29. – Ч. 4.

¹⁸ Кримінально-процесуальний кодекс України : Офіц. видання. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре» 2003. – Ст. 43-1.

¹⁹ Бущенко А. П. Проти катувань. Аналіз відповідності українського законодавства та практики стандартам й рекомендаціям Європейського Комітету запобігання катуванням та жорсткому поводженню, підрозділ 3.2 / Бущенко Аркадій. Харківська правозахисна група. Худож. оформлювач Б. С. Захаров. – Харків: Права людини, 2005. – 240 с. ISBN 966-8919-01-7.

²⁰ Бюлетень законодавства і юридичної практики України – № 2, 2008: Київ Юрінком Інтер, 2008.

²¹ Кодекс України про адміністративні правопорушення: Офіц. видання. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2004.

²² Тацій В. Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве / Василий Яковлевич Тацій. – Харьков: Вища школа, 1988. – 196 с

²³ Глистин В. К. Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений / Виталий Константинович Глистин. – Ленинград: ЛГУ, 1979. – 127 с.

²⁴ Конвенція про захист людини і основоположних свободах від 1950 р., ратифікована Верховною Радою України 17 липня 1997 р. // Урядовий кур'єр від 17.11.2010. – № 215.

²⁵ Там само. – Ст. 13.

²⁶ Загальна декларація прав людини 1948 р. // Офіційний вісник України від 15.12.2008 р. – № 93. – С. 89. – Ст. 3103, код акта 45085/2008.

²⁷ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р., ратифікований Указом Президії Верховної Ради УРСР від 19 жовтня 1973 р., № 2148-08 // Офіційний web-сайт Верховної Ради України // <http://zakon1.rada.gov.ua>.

²⁸ Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року / Офіц. видання. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре» 2008. – Ст. 1.

²⁹ Там само. – Ст. 374.

³⁰ Там само. – Ст. 374.

³¹ Конституція України – К.: Велес, 2008. – Ст. 59. – Ч. 1.

³² Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) м. Київ Справа № 1-23/2009 від 30 вересня 2009 року. – № 23-рп/2009 // Офіційний web-сайт Верховної Ради України // <http://zakon1.rada.gov.ua>

³³ Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року, Ст. 374 / Офіц. видання. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре» 2008.

³⁴ Конституція України. – К.: Велес, 2008.

³⁵ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу)

м. Київ. Справа № 1-23/2009 – Від 30 вересня 2009 року. – № 23-рп/2009 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України // <http://zakon1.rada.gov.ua>

³⁶ Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року / Офіц. видання. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре» 2008. – Ст. 374.

Резюме

У статті розглянуто такі питання: право кожного на захист у кримінальному процесі, законна підстава для визначення особи, яка потерпіла від порушення права на захист у кримінальному процесі. Головну увагу приділено охороні права на захист.

Ключові слова: потерпілий від порушення права на захист, право кожного на захист, право кожного на правову допомогу, особа, яка має право на захист, свідок, затриманий, підозрюваний, підсудний, засуджений, охорона права на захист.

Резюме

В статье рассмотрены такие вопросы: право каждого на защиту в криминальном процессе, законное основание для определения лица, пострадавшего от нарушения его права на защиту в криминальном процессе. Главное внимание уделяется охране права на защиту.

Ключевые слова: потерпевший от нарушения права на защиту, право каждого на защиту, право каждого на правовую помощь, лицо, которое имеет право на защиту, свидетель, задержанный, подозреваемый, подсудимый, осужденный, охрана права на защиту.

Summary

The published article is determined for studying such a question as a right of everybody to be defended during criminal proceeding. The suggested article includes observing such a question as the lawful ground of the definition of trespassed because of being violated from the right to be defended during criminal proceeding. The article produces such notions as a witness, an apprehended, a suspected, a defendant, a convicted, the protection of right to be defended, a right of everyone to counsel. The main attention is given to the protection of right to be defended. The key note concerns such issues as a right of everybody to be defended during criminal proceeding, the definition of a person having a right to be defended, the definition of trespassed because of being violated from the right to be defended during criminal proceeding.

Key words: trespassed because of being violated from the right to be defended, a right of everybody to be defended, a right of everyone to counsel, a person having a right to be defended, a witness, an apprehended, a suspected, a defendant, a convicted, a protection of right to be defended

Отримано 8.11.2010

І. А. НЕСТЕРОВА

Ірина Анатоліївна Нестерова, старший викладач Закарпатського державного університету

СПОСОБИ ШАХРАЙСТВА В СФЕРІ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ УКРАЇНИ

У сучасному світі розвиток шахрайства відбувається надзвичайно стрімко, новітні технології створюють дедалі ширші можливості для вчинення такого виду злочину. Шахрайство в сучасних умовах характеризується зміною форм і видів, що зумовлено різними причинами. Як і злочинність у цілому, так і шахрайство зокрема істотно змінилися у зв'язку з соціально-економічними та політичними перетвореннями. При цьому для сучасних шахраїв характерне використання як старих прийомів, так і нових, раніше не відомих.

Актуальність теми шахрайства підтверджують численні дослідження науковців у цій галузі. Проблематику шахрайства у працях досліджували: Д. В. Березін, А. Ф. Волобуєв, О. В. Волохова, В. І. Гаєнко, В. П. Лавров, В. Д. Ларичев, Т. А. Пазинич, Г. М. Спірін, С. Ю. Шаров, П. С. Яні та ін. Але місце туристичного бізнесу у кримінальній схемі вчинення даного виду злочинних діянь недостатньо вивчено та досліджено. Тому метою дослідження є визначення місця туристичного бізнесу як об'єкта шахрайських дій та сфери вчинення злочинів, вивчення в історичному і науковому аспектах проблеми шахрайства, методів і запобіжних заходів боротьби з цим видом злочинності.

Шахрайство – це заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою¹. Предметом шахрайства може бути не тільки майно, а й право на таке майно. Для відмежування шахрайства від інших посягань на власність важливо встановити наявність обману або зловживання довірою. Під обманом розуміється повідомлення неправдивих відомостей або приховування, умовчання певних обставин, повідомлення про які було обов'язковим у даних ситуаціях. Обманні дії мають передувати заволодінню майном. За своєю суттю обман буває різноманітним і може стосуватися предмета, подій, дій та фактів. Таким чином, основними формами шахрайства є *обман і зловживання довірою*.